

9. ΙΔΕΟΛΟΓΙΚΕΣ ΤΑΣΕΙΣ ΣΤΗΝ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΚΟΙΝΩΝΙΑ ΚΑΙ ΣΤΗΝ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ ΤΟΝ 20^Ο ΑΙΩΝΑ

9.1. ΓΕΝΙΚΗ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗ

Η λειτουργία της εκπαίδευσης στη διαδικασία αναπαραγωγής δεν μπορεί να προσεγγιστεί μέσω της ποσοτικής διείσδυσης των σχολικών μηχανισμών και της τυπικής δομής της διδασκαλίας. Για να πραγματοποιηθεί αυτό απαιτείται ο προσδιορισμός των ιδιαιτεροτήτων της ιδεολογίας, όπως αυτή εντυπώνεται στην παιδαγωγική δραστηριότητα.

Στην Ελλάδα, κατά την περίοδο που εξετάζεται στην παρούσα εργασία, η εκπαίδευση είχε έναν εξόχως ειδικό ρόλο στη διαδικασία αναπαραγωγής των ταξικών σχέσεων. Το γεγονός καθεαυτό εντοπίζεται χαρακτηριστικά σε δυο στοιχεία:

- α. στην εισαγωγή ενός νέου κατασκευασμένου γλωσσικού συστήματος ξένου προς την καθομιλούμενη γλώσσα και
- β. στον έντονο προσανατολισμό του εκπαιδευτικού συστήματος προς τα κλασικά μαθήματα σε βάρος της επιστήμης και της τεχνικής.

Τα στοιχεία αυτά, που χαρακτηρίζουν την ελληνική εκπαίδευση ακόμα και σήμερα, αντανakλούν την κοινωνική λειτουργία του εκπαιδευτικού συστήματος στην Ελλάδα. Προσδιορίζουν τις μορφές αναπαραγωγής που εξυπηρετούν τα συμφέροντα των κυρίαρχων κοινωνικών ομάδων. Οι επιπτώσεις από τη δράση τους όμως είναι εμφανείς όχι μόνο στην εξέλιξη της εκπαίδευσης της χώρας αλλά και στις ιδεολογικές, πολιτικές και οικονομικές δομές. Οι ταξικοί αγώνες πήραν ιδιαίτερη έκταση στο πεδίο των εκπαιδευτικών θεσμών (π.χ. γλωσσικό ζήτημα), με αποτέλεσμα να αποκρυφτούν για μεγάλο διάστημα οι πραγματικές κοινωνικές διαστάσεις των ιδεολογικών αγώνων από τη μία και να παραμείνουν ανθεκτικές οι ιδεολογικές δομές από την άλλη.

Ο προσανατολισμός αυτός λειτούργησε ως «μπούμεραγκ» όταν η ανάπτυξη των οικονομικών δομών τροποποίησε τις ανάγκες των κυρίαρχων κοινωνικών ομάδων για έναν άλλο τύπο ανθρώπινου υλικού, απολύτως απαραίτητου για την ανάπτυξη των παραγωγικών δυνάμεων. Παράλληλα λειτούργησε και στην εξέλιξη των πολιτικών ιδεολογιών. Έτσι, χρησιμοποιήθηκε πολλές φορές για σκοπούς εντελώς ξένους προς τις σχολικές και εκπαιδευτικές λειτουργίες.

Οι ταξικοί αγώνες γύρω από τις εκπαιδευτικές δομές άγγιζαν κυρίως το περιεχόμενο, την «ποιότητα» της διδασκαλίας και της διαμορφούμενης ιδεολογίας, τον προσανατολισμό της παιδαγωγικής πρακτικής και, κυρίως, το πρόβλημα της γλώσσας, με τρόπο ώστε η κοινωνική λειτουργία του σχολείου στο σύστημα της αναπαραγωγής των παραγωγικών σχέσεων να παραμένει εντελώς καλυμμένη¹⁵⁵. Οι κοινωνικές συνθήκες ευνόησαν τη διατήρηση και την αναπαραγωγή των ιδεολογικών διαστρεβλώσεων στο σχολικό σύστημα. Αυτό όμως δε μειώνει τη σημασία των ιδεολογικών αγώνων που αναπτύχθηκαν γύρω από αυτά τα προβλήματα και κυρίως το ρόλο του σχολείου στην αναπαραγωγή του κοινωνικού καταμερισμού της εργασίας .

Το εκπαιδευτικό σύστημα της Ελλάδας κατά τον 20^ο αιώνα παρουσιάζει χαρακτηριστικές ιδιαιτερότητες και ιδιομορφίες που αποτελούν έκτυπα αφ' ενός μεν της κοινωνικής οργάνωσης, αφ' ετέρου δε των δομικών προσδιορισμών και της κοινωνικής κινητικότητας σε όλη την επικράτεια. Επόμενο είναι να εμφανίζεται μια «διογκωμένη» εκπαίδευση, για την οποία επαίρεται η εκάστοτε πολιτική ηγεσία υπερτονίζοντάς την. Για τα ευρωπαϊκά δεδομένα, τόσο των καπιταλιστικών μητροπόλεων όσο και των άλλων χωρών της περιφέρειας, είναι μαζική εκπαίδευση, αφού παρέχει τη δυνατότητα σε σημαντική μερίδα του πληθυσμού να έχει πρόσβαση στη δευτεροβάθμια και τριτοβάθμια εκπαίδευση. Από την

¹⁵⁵. Τσουκαλάς. Κ. (1985), «Εξάρτηση και αναπαραγωγή. Ο κοινωνικός ρόλος των εκπαιδευτικών μηχανισμών στην Ελλάδα», Θεμέλιο, Αθήνα

άλλη μεριά όμως εμφανίζεται η παραδοξολογία ενός σχετικά υψηλού ποσοστού αναλφαβητισμού για το σύνολο της περιόδου.

Η πρωτοβάθμια εκπαίδευση, ακόμη και όταν καθιερώθηκε συνταγματικά ως εννεάχρονη υποχρεωτική, οδηγεί στην παροχή πρωτόλειων γνώσεων που προγραμματίζονται με γνώμονα το ακαδημαϊκό απολυτήριο, που και αυτό με τη σειρά του θα οδηγήσει στο πανεπιστημιακό δίπλωμα. Θα πρέπει όμως να υπογραμμιστεί πως το επίπεδο της πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης για μεγάλο χρονικό διάστημα υπήρξε αξιοθρήνητο. Κατά το γενικό επιθεωρητή της δημόσιας εκπαίδευσης Παπαμάρκου πρόκειται για «πνευματικούς τάφους»¹⁵⁶.

Αυτό που χαρακτηρίζει την ανάπτυξη της εκπαίδευσης στην Ελλάδα, κυρίως κατά το δεύτερο μισό του 20^{ου} αιώνα, είναι η αντίφαση ανάμεσα σε μια ποσοτικά θεαματική υπερεκπαίδευση μιας κοινωνικά μεγάλης πλειοψηφίας και, ταυτόχρονα, στον αναλφαβητισμό ή την ημιμάθεια της πλειοψηφίας του πληθυσμού. Το γεγονός αυτό οδηγεί από μόνο του σε έντονη πολιτιστική διαφοροποίηση του λαού σε σχέση με την κυρίαρχη κοινωνική ομάδα, μέσω δε της λειτουργίας των ιδεολογικών μηχανισμών σε μια σαφή ταξική απόσταση. Το πολιτιστικό χάσμα αναπαράγεται από το εκπαιδευτικό σύστημα.

Δεδομένου του βασικού ρόλου της εκπαιδευτικής διαδικασίας στην κοινωνική κινητικότητα από τη μία και της γρήγορης διόγκωσης των μεσαίων στρωμάτων από την άλλη, συγκροτείται μια από τις αποφασιστικότερες παραμέτρους της αποσιώπησης των βασικών κοινωνικών αντιφάσεων. Η διαδικασία αυτή, ως μηχανισμός, τροφοδοτείται συνεχώς από το σύστημα της σχολικής ανέλιξης που από μόνο του οδηγεί στην ανακατανομή των ταξικών διαφοροποιήσεων. Η εμμονή του συστήματος στην αξιοκρατία όσον αφορά τη σχολική πρόοδο, που διαμορφώνει την

¹⁵⁶. Hadjimanolis. E. (1972), « Schule und Entwicklung. Ein Beitrag zur Schul – Analyse und Entwicklungsstrategie dargestellt am Beispiel Griechenland», Grote, Berlin

πεποίθηση για μια «σχολική ισότητα» ενίσχυε τα αποκοιμιστικά αποτελέσματα της κυρίαρχης μικροαστικής ιδεολογίας¹⁵⁷.

Μέσα από αυτή τη διαδικασία διαμορφώθηκε στην ελληνική εκπαιδευτική πραγματικότητα, μέχρι τουλάχιστο τη δεκαετία του 1970, η παραδοξολογία ενός ημiekπαιδευμένου λαού που δημιουργεί όμως μια εξαιρετικά εκπαιδευμένη «ελίτ». Οι διαδικασίες των ρευμάτων της κοινωνικής μετάταξης¹⁵⁸ υπηρετήθηκαν και από το ελληνικό εκπαιδευτικό σύστημα αλλά και από τη δομή και τις ανάγκες της ελληνικής κοινωνίας.

Το ίδιο εκπαιδευτικό σύστημα και η ιδεολογία που επέβαλλε μέσα από τους μηχανισμούς του συνέβαλε αποφασιστικά στην αποσιώπηση των ουσιαστικών κοινωνικών αντιφάσεων. Η «γνωσιολαγνεία» στην Ελλάδα του τέλους του 19ου αιώνα και του μεγαλύτερου μέρους του 20ου δεν είναι παρά η ανάστροφη φάση της γενικής πίστης στην έμφυτη δυνατότητα των ατόμων να ξεπεράσουν την ταξική τους κατάσταση. Ο «αυτοδημιούργητος» άνθρωπος της χρυσής εποχής του αμερικάνικου καπιταλισμού έχει πολλές λειτουργικές αντιστοιχίες με τον «αυτοεκπαιδευόμενο» άνθρωπο της Ελλάδας. Στην Ελλάδα έγινε απόλυτα πιστευτός ο μύθος πως ο κοινωνικός αποκλεισμός των κατώτερων κοινωνικών ομάδων από τα αγαθά του πολιτισμού είναι δυνατόν να αρθεί μέσω εκπαιδευτικών και πολιτιστικών μηχανισμών¹⁵⁹.

¹⁵⁷. Labica. G. (1973), « De l'égalité : Propositions inchoatives pour une enquête sur les idéologies dans le mode de production capitaliste », *Dialectiques*, 1-2, p. 28

¹⁵⁸. Τσουκαλάς. Κ. (1985), ό.π.

¹⁵⁹. Adorno. Th. (1972), « *Gesammelte Schriften* », Suhrkamp, Frankfurt, Vol. 8, p. 93

9.2. ΑΝΑΛΥΣΗ - ΣΧΟΛΙΑΣΜΟΣ

Η ιστορία της ελληνικής εκπαίδευσης είναι συναφής με την αντίστοιχη του νεοελληνικού κοινωνικού σχηματισμού. Κεντρικό χαρακτηριστικό στοιχείο από την ίδρυση του ελληνικού κράτους μέχρι σήμερα υπήρξε η εξάρτηση από τα κέντρα των καπιταλιστικών μητροπόλεων. Η σημειωθείσα ανάπτυξη είχε τη μορφή που χαρακτηρίστηκε από τον Frank «ανάπτυξη εν υπαναπτύξει»¹⁶⁰. Το δεδομένο αυτό προσδιόρισε και πλαισίωσε τόσο την οργάνωση όσο και τις μεταρρυθμιστικές προσπάθειες της εκπαίδευσης στην Ελλάδα. Έτσι, οι όποιες παρεμβάσεις στην εκπαίδευση δεν ήταν ολοκληρωμένες προτάσεις όπως οι μεταρρυθμίσεις που πραγματοποιήθηκαν στις καπιταλιστικές μητροπόλεις. Αποσκοπούσαν στην προσαρμογή της εκπαίδευσης στο μοντέλο της κοινωνικοοικονομικής ανάπτυξης που θα διατηρούσε ως κυρίαρχο δομικό στοιχείο της ελληνικής κοινωνίας την εξάρτηση.

Μετά την απελευθέρωση από τους Οθωμανούς, το ελληνικό εκπαιδευτικό σύστημα έπρεπε να οργανωθεί από την αρχή. Ακολουθήθηκε μια συντηρητική εκπαιδευτική πολιτική, επηρεασμένη από τους γερμανικούς (βαυαρικούς) εκπαιδευτικούς νόμους των αρχών του 19ου αιώνα¹⁶¹. Η επίδρασή τους συνεχίστηκε μερικώς μέχρι τη δεκαετία του 1960¹⁶². Η συντηρητική αυτή πολιτική αγνοούσε τη νεοελληνική πραγματικότητα και περιστρεφόταν αέναα γύρω από την κλασική εποχή.

Γενικά, τόσο οι παρεμβάσεις όσο και οι μεταρρυθμίσεις στην εκπαίδευση προσδιορίζονται και οριοθετούνται από την εξέλιξη της κοινωνικοοικονομικής οργάνωσης με την οποία καλείται να συνδεθεί η εκπαίδευση. Πιο απλά, παρατηρεί κανείς πως το μοντέλο αυτό της

¹⁶⁰. Frank. A. G.(1969), «Kapitalismus und Unterentwicklung in Lateinamerika», Frankfurt am Main

¹⁶¹. α. Λαμπράκη – Παγανού. Α. (1988),«Η εκπαίδευση των ελλήνων κατά την Οθωνική περίοδο», Σαριόλειο Ίδρυμα, Πανεπιστήμιο Αθηνών, Φιλοσοφική Σχολή, Αθήνα

β. Λεωνίδα. Σ. (1976), ό.π

¹⁶². Χατζηστεφανίδης. Θ. (1986), «Ιστορία της Νεοελληνικής Εκπαίδευσης 1821 – 1986», Παπαδήμας, Αθήνα

κοινωνικοοικονομικής οργάνωσης αποτελεί μια εξωεκπαιδευτική πολιτική επιλογή. Αν το επιδιωκόμενο μοντέλο είναι ο καπιταλιστικός τρόπος παραγωγής, τότε οι οποιοσδήποτε μεταρρυθμιστικές προσπάθειες στην εκπαίδευση, που είναι αναπόσπαστο τμήμα της κοινωνικής πολιτικής, είναι αποκλειστικά αστικές και επιδιώκουν την προσαρμογή της στις ανάγκες ανάπτυξης και εκσυγχρονισμού της καπιταλιστικής οικονομίας. Αυτό ακριβώς συνέβη στην Ελλάδα, όπου οι παρεμβάσεις στο εκπαιδευτικό σύστημα φαίνεται να πετυχαίνουν βραχυπρόθεσμα τη διαχείριση των διαφαινόμενων κρίσεων, οδηγώντας σε κάποιες πιο εξελιγμένες μορφές οικονομικής οργάνωσης, όπως της εκβιομηχάνισης. Μακροπρόθεσμα όμως, οδηγεί σε χρεοκοπία και συνακόλουθη παλινδρόμηση που καθιστά τη χώρα εκσυγχρονισμένη περιφέρεια. Οι Νικολινάκος και Legewie προσεγγίζοντας το φαινόμενο και αναφερόμενοι στην Ελλάδα, τη χαρακτηρίζουν ως «καπιταλιστική υπομητρόπολη»¹⁶³. Γενικά, εκπαιδευτικές αλλαγές δεν μπορούν να υπάρξουν χωρίς δομικές κοινωνικές αλλαγές.

¹⁶³. Nikolinakos. M., Legewie. C. (1975), « Europäische Peripherie: Zur Frage der Abhängigkeit des Mittelmeerraumes von Westeuropa », Meisenheim am Glan